

ПРОСТОРОВІ СЛОВСПОЛУЧЕННЯ ГОВІРКИ СЕЛА ГОЛГОЧІ ПІДГАЄЦЬКОГО РАЙОНУ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ

У статті розглядаються просторові словосполучення місця, зокрема просторової близькості, у говірці села Голгочі Підгаєцького району Тернопільської області. Охарактеризовано їх склад, функціонування та варіативність.

Ключові слова: локалізація, наддністрянський говір, східнонаддністрянські говірки, просторові словосполучення.

Наддністрянщина споконвіку приваблювала до себе надзвичайно багатою історією, колоритом народних звичаїв, обрядів, вірувань, національними традиціями, ремеслами, силою власного духу, філігранною вишивкою, неповторним співом, мелодикою материнського мовлення.

Учених здавна цікавило питання походження та формування наддністрянського говору, який є основним, найбільшим за територією і найвпливовішим серед інших говорів південно-західного наріччя. Його дію і зараз відчують на собі сусідні бойківські, надсянські, волинські, покутсько-буковинські, а також, гадаю, західноподільські говірки, з якими він межує. Наддністрянський говір української мови (опільський, галицький) – це один із старожитніх говорів галицько-буковинської групи, який поширений у верхів'ї річки Дністер (Львівська, Івано-Франківська, Тернопільська області) й на території кількох повітів Польщі.

Найпоширенішою думкою про генезис наддністрянського говору є твердження, що це, власне, ареал підплитових і ґрунтових безкурганних могильників X-XIII ст., який колись заселявся племям дулібів [2, 116]. Натомість відомий діалектолог Г.Ф.Шило вважає, що предками як подільцями, так і наддністрянцями були уличі, а племінний діалект уличів ліг в основу подільських і наддністрянських говірок [13, 204-205]. Незважаючи на різні погляди лінгвістів, формування наддністрянського говору, безперечно, пов'язується з давньоруським племінним поділом.

Відзначимо, що вперше наддністрянські говірки, які «становлять центр Галичини» і «були основою західноукраїнського різновиду літературної мови» [8, 80], виокремлює Я.Головацький у доповіді «Розправа о язичі южнорускім і о его нарічіях» (1848 р.) [5] перед студентами Львівського університету та в підручнику «Грамматика руского языка» (1849 р.) [4].

Наддністрянські говірки стали предметом дослідження багатьох мовознавців, зокрема Д. Бандрівського, С. Бевзенка, З. Бичка, І. Верхратського, О. Горбача, П. Гриценка, Ф. Жилка, К. Кислевського, В. Лева, М. Лесева, І. Матвіяса, П. Приступи, Я. Пури, Я. Рудницького, І. Дейни, Я. Янува та інших.

Об'єктом нашого дослідження обрано просторові словосполучення зі значенням місця (просторової близькості) в говірці села Голгочі Підгаєцького району Тернопільської області, що зумовлено потребою в аналізі говіркового мовлення голгочинців, оскільки відсутній будь-який спеціальний опис.

Голгоча розташована в південній частині району, по обидва береги річки Коропець. До 1990 року належала до Бережанського району Тернопільської області.

Уперше село згадується в писемних джерелах за 1445 рік. Воно має цікаву історію походження, або ж легенду, яку розповіла корінна мешканка – Анастасія Федорівна Щур, 1912 року народження, а саме:

Даўно / на м'ісци нашого сїла Голґоч'і / були вилик'і озера і стави / де водилас'і / файна / риба // кожного |ран'е прил'італи на це |м'ісци |дик'і |гуси / котр'і с'воє^м |голґотом зве^сил'ели наш край // доўго ту н'іхто ни посл'і еўс'і // |першим |жити^ел'ом буў Іван Голґоч / котр'і баґато |рок'іў жиў сам / |али н'із'н'ішчи |почили з|д'існ'уватис'і |посе^лин'е^м |йенчих л'удіў / котр'их на |нин'ішній ден' |май^емо |майжи три |тис'е^мч'і // і на |чес'т' |сеґо |першого |житил'е^м |наши^е сїло г'істало |назву Голґоча //

Щоправда, побутує також інша версія походження села, яка теж має право на існування:
гуси прославилися двічі:
один раз, коли врятували Рим,
а другий, коли дали назву милому селу.

Аналізована говірка Голгочі належить до східнонаддністрянських говірок південно-західного наріччя української мови, оскільки наддністрянські говори окремими рисами, за спостереженнями І.Г. Матвіяса, саме по лінії ріка Свіч – Золотів поділяються на дві частини – західну і східну [8, 78-79].

Просторові словосполучення наддністрянських говірок частково досліджувалися П.І. Приступою [9] та Я.О. Пурою [10].

Мета нашої статті – описати просторові словосполучення зі значенням місця, зокрема просторової близькості, охарактеризувати їх склад, функціонування та варіативність на діалектному матеріалі села Голгочі.

Локативні словосполучення (з первинними і вторинними прийменниками), передаючи загальне значення місця, протиставляються за ознакою дистантного і контактного розташування предметів [6, 35].

Словосполучення з дистантними прийменниками місця виражають дистантне місце реалізації дії чи перебування чогось (когось) безвідносно орієнтації (локалізація за ознакою близькості) і з орієнтацією на конкретну сторону об'єкта (локалізація по колу, а також місце перед просторовим орієнтиром).

Локалізацію за ознакою близькості у говірці села Голгочі передають дистантні статичні прийменники, що вживаються з родовим відмінком іменника – *коло*, *нидалеко* (*нидилеко*); знахідним – *попри*; орудним – *під*, *за*. Проте кожен з них, виступаючи у відповідному просторовому словосполученні, вносить своєрідний відтінок у значення, створюючи, таким чином, синонімічний ряд. Наприклад: *Ї сус'їцтв'і коло мени жиў пан / ѡа ше до нин'і пам'їе^у тайу за него; бабус'е^у стоїала коло хати; Ол'е^у сид'їла коло дери́ва; ѡак пи^учу хл'їп / то стоїу коло п'їеца / аби ми^н'і ни пригор'їу; Ї сус'їцтв'і коло мени жило два фаїних хлопц'ї; миї д'їдус'о л'убиї стоїати коло во^р'їт; моїа сус'їтка дужи часто стоїт коло плота; ми^н'і приїшлос'і ше доўго чкати коло пол'е^у; ѡа брала ви́рет'їнку і несла на б'їлило / це нидалеко р'їки; миї Питро пас корови нидилеко л'їсу та інші.*

Подібні словосполучення простежуємо і в інших наддністрянських говірках, наприклад: *кулу хати ѡе рубота* [3, 224-225]; *робл'у / а во там коло корови / коло сви^н'і* [3, 226]; *пружила ѡа коло мамі / коло тата* [3, 233]; *б'їл'а нейі с'їдайі дв'ї д'їїчин'і* [3, 256]; *і кам'їнец' коло кор'їнц'а та так усадит* [3, 304]; *поклали там коло кухн'і молоко і туда к'ї^удайе^у кл'егу* [3, 309]; *молода мала колач коло боку і молодїї* [3, 318]; *ми мешкали в'ї Л'вов'і / на вулиці П'їша / кулу Стр'їлецкугу пл'ацу* [9, 116]; *а ѡа кулу кухн'і вупчишчїу н'їшк'е сви^н'ач'ї на студїнїну* [9, 118]; *пот'їм став'їт сн'їп жита і стаїут фс'ї кулу негу* [там само].

Як свідчить записаний матеріал, словосполучення з прийменником *коло* ($V \cdot \text{коло} \cdot S_g$) переважають у мовленні голгочинців, виступають з основним функціональним навантаженням з-поміж багатьох прийменникових словосполучень, що вказують на близькість розташування чи реалізації дії у просторі безвідносно до сторони орієнтира.

Перевага локативних словосполучень з прийменником *коло* у говірці села Голгочі та інших наддністрянських зумовлена, ймовірно, історичними чинниками. Так, за свідченням мовознавців, прийменник *коло*, що утворився з «колишнього невласного прийменника *около*», – давніший за походженням, ніж прийменник *біля* [1, 141; 11, 70].

Семантично близькими до попередніх є словосполучення $V \cdot \text{під} \cdot S_i$, у яких основне значення прийменника *під* (вертикальна локалізація нижче просторового орієнтира) нівелюється, наприклад: *стоїу п'їт самім п'їецом; л'уди стоїали п'їт церквої; перит пулудн'ом ѡа приходила с'ї пол'е^у і в'їтпочївала п'їт хатої; миї син малім граїс'ї п'їт плотом* та інші.

Такі ж словосполучення простежуємо в наддністрянських говірках різних ареалів. Наприклад: *с'їла ѡа си п'їт плотом* [3, 234]; *сиджу ѡа п'їт плотом* [там само]; *поставали хлопц'ї п'їд в'їкна* [3, 235]; *їшли / ставали п'їт хату і грали на добридин' [3, 319]; п'їд Бускум / на друг'ї ден' / ѡ годин'і дис'ат'ї перед пулудним начайс'ї б'її* [9, 117]; *вуні стїят шче п'їт пу́рогум* [9, 118]; *а п'їт сїлом л'уди вид'їли / шу вуні пу́падали* [9, 119] тощо.

На окрему увагу заслуговують словосполучення $V \cdot \text{за} \cdot S_i$, які функціонують у значенні просторової близькості поряд із $V \cdot \text{коло} \cdot S_g$. Наприклад: *за сїлом Грин'ко во́рої город^м; аварїа сталас'ї коло са́мого сїла; миї стрїко жиў за городами; сус'їд^м пас корову коло город'її.*

Словосполучення $V \cdot \text{попри} \cdot S_a$, у яких основне значення (лінійна динамічна локалізація близько просторового орієнтира) нівелюється через семантику опорного компонента, у говірці села Голгочі непоширені, а якщо трапляються, то дуже рідко, наприклад: *попри́ город росло ба́гато ромашок; попри́ моїу хату зацв'їли блавати / хо́к'їла мн'ї мати восїни в'їдати; ѡа фист зла / попри́ нашу хату на доро́з'ї ко́пайут р'її.*

Варто підкреслити, що до складу словосполучень $V \cdot \text{попри} \cdot S_a$ зі значенням шляху загалом належать дієслова цілеспрямованого руху, натомість до складу словосполучень місця – дієслова зі значенням стану або ж нецілеспрямованого руху, про що яскраво свідчать наведені вище приклади. Гадаємо, що ці словосполучення за значенням все ж таки близькі до аналізованих.

Отже, просторові словосполучення з дистантними прийменниками, що виражають значення місця, зокрема просторової близькості, у східнонаддністрянській говірці села Голгочі Підгаєцького району Тернопільської області є досить типовими і становлять відповідну групу. Серед них найбільш продуктивними виступають словосполучення $V \cdot \text{коло} \cdot S_g$, а найменш продуктивними – $V \cdot \text{за} \cdot S_i$ та $V \cdot \text{попри} \cdot S_a$.

Мова кожної нації реалізується та розвивається здебільшого на етнічній території її носіїв. Діалектне мовлення, звісно, є складовою частиною цієї мови. Проте закони розвитку такого мовлення не збігаються із законами еволюції самої мови ні в просторовому вимірі, ні в якісних характеристиках [7, 50]. На думку К. Тищенка, будь-які мови живі, допоки живуть діалекти – могутній стовбур мови, які протягом століть забезпечували спадкоємність писемних норм [12, 62]. Говірки кожного українського села – це потужне живильне джерело українського народу й України.

Список використаних джерел

1. Безпалько О.П. Нариси з історичного синтаксису української мови / О.П. Безпалько. – К.: Радянська школа, 1960. – 236 с.
2. Бичко З. До проблеми походження наддністрянського діалекту української мови / Зиновій Бичко // Мовознавство: доповіді та повідомлення IV Міжнародного конгресу україністів / відп. ред. В. Німчук. – К.: Пульсари, 2002. – С. 115-118.
3. Говори української мови: збірник текстів / відп. ред. Т.В.Назарова. – К.: Наукова думка, 1977. – 592 с.
4. Головацький Я. Граматика руского языка / Я. Головацький. – Львів, 1849. – 178 с.
5. Головацький Я. Розправа о языці южноруским і о его нарчіях / Я. Головацький. – Львів, 1848. – 97 с.
6. Іваненко З.І. Система приєднаних конструкцій адвербіального значення / З.І. Іваненко. – К.-Одеса: Вища школа, 1981. – 144 с.
7. Коць-Григорчук Л. Еволюція українського мовлення в діалектному просторі / Лідія Коць-Григорчук // Українська мова. – 2011. – №3. – С. 41-51.
8. Матвіяс І.Г. Українська мова і її говори / І.Г. Матвіяс. – К.: Наукова думка, 1990. – 168 с.
9. Приступа П.І. Говірки Брюховецького району Львівської області / П.І. Приступа. – К.: Видавництво АН УРСР, 1957. – 136 с.
10. Пура Я.О. Деякі особливості синтаксису говорів Західної Дрогобиччини / Я.О. Пура // Питання українського мовознавства. – Львів: Видавництво Львівського університету, 1960. – Книга 4. – С. 168-174.
11. Слинько І.І. Дослідження з історичного синтаксису української мови за пам'ятками XIV-XVIII ст. / І.І. Слинько. – Львів, 1968. – 112 с.
12. Тищенко К. Мови живі – допоки живуть діалекти / Костянтин Тищенко // Урок української. – 2006. – №3-4 (85-86). – С. 59-62.
13. Шило Г.Ф. Південно-західні говори УРСР на північ від Дністра / Г.Ф. Шило. – Львів: Видавництво Львівського державного педагогічного інституту, 1957. – 254 с.

Summary. Spatial combinations of words of place are examined in the article, in particular spatial closeness, in the manner of speaking of the village Golgochi of Pidgayetsky district of Ternopil region. Their composition, functioning and variants is described.

Key words: localization, manner of speaking, along the Dniester, manner of speaking along east-bank of the Dniester, spatial combinations of words.

Отримано: 19.10.2012 р.

УДК 811.111'42

Т. А. Пастух

КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО ДИСКУРСУ

У статті подається характеристика комунікативно-прагматичних особливостей наукового дискурсу. Увага зосереджена на комунікативній інтенції та референтному просторі офіційного дискурсу.

Ключові слова: науковий дискурс, адресат, адресант, комунікативна інтенція.

Будь-яке мовлення обов'язково має свого адресата як і свого виробника, навіть якщо б цим адресатом був абсолютно невідомий і невидимий автору читач, якого можна досягнути лише розумом [1, 11-12]. Із цієї точки зору адресованим є дискурс як ціле, а також кожен із його компонентів.

Варто зазначити, що питанням наукового дискурсу в лінгвістиці займалась ціла низка науковців. До цієї категорії належать лінгвісти О.С. Кубрякова, М.В. Нікітін, О.П. Воробйова, Н.Д. Арутюнова, В.В. Виноградов, Р. Ингарден, М.М. Бахтін, Ю.М. Лотман та інші. Проте не всі аспекти до кінця висвітлені.